

Dünyayı ve Türkiye'yi Anlamak için Uluslararası İlişkiler Disiplini Bir Rehber Midir? - İnan Rüma

Üst üste çok iyi [iki](#) toparlayıcı [yazı](#) yayınlandı Panorama'da. Bu yazılar, net 30 yıldır Uluslararası İlişkiler (Uİ) okumalarına hem gönül veren hem mâruz kalan nâçiz ruhuma iyi geldiği gibi akademik tartışmaları ve toplumsal bağlamını da tekrar ele alma fırsatı doğurdu. Hele de son yıllarda sosyal bilimler eğitiminin krizde olduğu söylenegelirken. Şu soruyu vurgulamak isterim: Uİ Disiplini dünyayı ve birçok memleketten sadece biri olan Türkiye'yi anlamak için ne derece rehber olabildi? Uİ eğitimi açısından da asal bir soru bu bence, çünkü bu eğitimler dünyayı nasıl anlayabileceğimizi değil Uİ'nin ne söyleyegeldiğini aktarmaya çalışıyor. Klişe bir deyişle, uluslararası ilişkileri değil Uluslararası İlişkiler'i anlatıyor...

Kendisini, “...diğer sosyal bilim disiplinlerinden ayıran ‘en temel araştırma konusu[nun]’ uluslararası sistem ve onun yapısı” olduğu [iddiasındaki](#) Uİ, ana fâili veya birimi devlet diye ileri sürüp de devlet nedir sorusunu göz ardı eden, hatta bu konudaki tarihsel ve derin tartışmaları ciddiye almayan bir disiplindi. Ne çare ki, Uİ’de hâkim teori Realizm’in (önermeyip) dayattığı uluslararası sistemin anarşik olduğu ve bu nedenle bütün devletlerin birbirine benzediği iddialarını diğer disiplinlerin hiçbiri ciddiye almadı. Hatta Uİ içinde ciddiye almayanların oranı da giderek arttı. Bugün dünyayı, ülkeleri, devletleri, toplumları, sınıfları, grupları ve bireyleri zorlayan hatta tüketen birçok sorunu anlamaya ve açıklamaya çalışırken bırakın bu iddiayı temel alan, göz önünde bulunduran çalışmaların sayısı veya yeri nedir meselâ? Bütün devletlerin birbirine benzediğini iddia eden kaldı mı? Bırakın bütün devletlerin birbirine benzemesini tek bir devlette, meselâ ABD’de başkanın kim olacağı bile ölüm-kalım meselesi gibi sunulmuyor mu? Anlaşılan, ABD’nin bir yarısı bile ötekine benzemiyor, seçilen ciddi değişiklik yaratıyor. Benzer şekilde, devletlerin sadece kendine güvenebilecekleri iddiasının geçerliliğinden söz edilebilir mi? (Uİ’de istisnai bir tarih analizi yaparak bu sadece kendine güvenebilme iddiasının bir mit olduğunu ortaya koyan George [Modelski](#) neden geri plana itilir acaba?) Örneğin, Rusya’nın saldırısına uğrayan Ukrayna sadece kendine mi güveniyor? Hemen her gün harâretle talep etmesinin sonucunda diğer devletlerden, uluslararası kurumlardan, örgütlerden, şirketlerden, sivil toplum kuruluşlarından vd. epeyce destek aldığını görüyoruz haberlerde. Veyahut ulusal egemenlikleri tehdit ve şiddet altında olan Filistinliler, hele de Gazze’de kıyıma uğrayanlar, sadece kendilerine mi güveniyorlar? Hangi devlet sadece kendine güvenerek kuruldu ve süregeldi? Örneğin, Ankara’da toplanan Büyük Millet Meclisi, Kurtuluş Savaşı’nı sadece kendine güvenerek mi yaptı? Veyahut “Tek kutuplu an” denilen dönemde bile o “tek süper güç” ABD, kendi anakarasında uğradığı tek saldırı olan 11 Eylül’e cevaben sadece kendisine mi güvendi? (Bu tek saldırıyı düzenleyen bir devlet olmadığı da ayrıca not edilmeli). Bu sadece kendine güvenme iddiasına dayanak olan en meşhur örnek; meşum Münih Konferansı sonrasında Nazi işgaline uğrayan Çekoslovakya sadece kendine güvenseydi ne olacaktı ki? Dahası, İkinci Dünya Savaşı 1939’da Nazilerin Polonya’ya saldırısı ile değil de 1938’de Çekoslovakya’ya saldırısı ile başlasaydı ne olacaktı ki? Bu tip sorgulamalara açık olmanın gereken Uİ eğitimi, matbu ezber distribütörü görüntüsünden ciddi zarar görüyor.

Buna ek olarak, devletlerin bütüncül bir rasyonel aktör olduğu [varsayımı](#), hele de şu meşhur “ulusal çıkar” söz konusu olduğunda, dünyayı anlama çabasını güçlendiren değil güçleştiren bir etmen. Ulusal çıkarın nasıl çözümlenebileceği sorusunda Türkiye özelinde önemli incelemeler olmuştur (Örneğin: İlhan [Uzgel](#), [Mustafa Aydın](#), Faruk Sönmezoğlu’nun Nurcan Özgür Baklacıoğlu ve Özlem Terzi ile birlikte derlediği [kitabı](#) ve özellikle Gencer Özcan’ın söz konusu kitapta yer alan incelemesi). Filhakîkâ 1990’lar itibariyle Türkiye’nin ulusal çıkarının sarsılmaz fâili görülen orduya sonra ne [oldu](#)? Ulus ve dolayısıyla ulusal mı yoksa çıkar mı, ordu mu değişti ya da hepsi mi? Rasyonel olan ne? Türkiye’nin dış politikasını [nasıl](#) anlayalım? Her hâlükârda, Dış Politika Analizi çok katmanlı, çok yönlü, çok fâilli olduğunda ancak anlamlı [görünüyor](#). Uluslararası ilişkiler denildiğinde amatör dış politika analizine girişmenin gündelik hobi olduğu birçok toplumdaki Uİ eğitiminde, Dış Politika Analizi’nin hâli nicedir? Örneğin, lisans eğitiminde 40 dersin beşi kıvamındaysa bile kalan 35 dersle ilişkisi nasıl kurulur?

Sadece Realistler değil Liberallerin de rasyonel aktör varsayımında olmaları şaşırtıcı değil, çünkü İktisat ve Uluslararası Ekonomi Politik gibi alanlarda da doğrudan bu varsayımaya dayanan yaklaşımlarda bulunmaktadır. Üstelik, aynı Uİ’de Realistlerin yaptığı gibi, hangi bulgu veya analize dayandığı bilinemeyen çünkü belirtilmeyen bir “insan doğası” varsayımı ile. “İnsan doğası” konusunda doğrudan yetkili iki alan olan Biyoloji ve Psikoloji, bu konuda bir genelleme yapmanın mümkün olmadığını dile getirmektedirler. Öğrenme ve anlama çabasında olanlar için bu konuda ciddiye alınabilecekler Uİ Realistleri veya Liberal ekonomistler değil Biyoloji ve Psikoloji gibi görünüyor.

Uluslararası ekonomik açıklık ve istikrarın, sistemde baskın bir devlet olduğu zaman mümkün olduğu [gözlemi](#) de odadaki fili görmeye yardımcı olur belki: Bu gözlem, küresel kapitalizmin (veya fâilde somutlaştırma isteniyorsa küresel kapitalist elitin) devlete ihtiyacının ifşası değil midir? “Uluslararası Sistem”, sınırsız ve kesintisiz sermaye birikiminin ana amaç olduğu kapitalist üretim ilişkilerini yok sayarak tanımlanabilir mi? Hatta fâil-süreç-yapı içeren ve bütün gezegeni kapsayan bir “sistem” varsa, bunu kapitalizm dışında karşılayan var mıdır? Kapitalizm’in Soğuk Savaş ürünü bir “Amerikan Sosyal Bilimi” olan/sanılan Uİ eğitiminde yasaklı terimlerden olması dünyayı anlama çabasının önünde en büyük engellerden biri olageldi.

Nitekim, Uİ'nin ana akım teorileri "tarafsız olma" iddiasını taşıyageldiler; Eleştirel Kuram'ın, bu tarafsızlık iddiasının aslında iktidar ilişkilerini yansıttığını ifşa etmesinden bu yana da 40 yılı [geçti](#). Devlet nedir sorusunu sormayanlar elbette devlette yoğunlaşan -çünkü devlet gücünü isteyen- iktidar ilişkilerini de göz ardı etmeyi tercih ediyorlar. Ekonomistlerin severek kullanageldikleri *ceteris paribus* ('diğer şeyler değışmeden [kalırsa](#)') gibi bir yöntemsel tercih açıklaması da yapmadan üstelik. Düşünce ile bilginin kümülatifliği üzerine insanı -daha da- kuşkuya düşürüyor bu gelişmeler çünkü turistik gözdelelerden Efes antik kentinde yaşamış olan Heraklitus, her şeyin değıştiğini ifade ettiğı meşhur "Panta Rei" (her şey akar) sözünü ettikten 2400-500 sene sonra gerçekleşmekte.

Ufuk açan ama tıkanıklıklar da yaşayan Eleştirel Kuram, özellikle -bizlerin paltosundan çıktığı- [Robert Cox](#) sadece toplumsal sınıfı önceleyen sol eleştirel bilgi birikimini Uİ'ye taşıdığı için değıl, aynı zamanda düpedüz yanlış yönlendiren iç-dış ayrımını sarstığı için de önemlidir. Dahası, üzerine çok konuşulan "güç" kavramını toplumsal bağlamına almak ve çözümlmek, devletlerin ve dünya düzenlerinin üretim ilişkileri çerçevesindeki değışimlerini analiz etmek ve de böylece hegemonya tartışmasına içerik kazandırmak gibi asal katkıları olmuştur. Fakat güncel sorunlardan Ukrayna'ya ve Gazze'ye baktığımızda, Eleştirel Kuram bu vakaları anlamakta ne kadar yardımcı olmaktadır? Ukrayna Savaşı'nı küresel üretim ilişkileri içerisinde çok yönlü bir [hegemonya](#) analizi ile anlamak mümkün ve gerekli ([örneğin](#)), ama yeterli görünmüyor. Hakezâ, Filistin'i de İsrail'in - özellikle neo-liberal küreselleşme döneminde- küresel kapitalizmin başat yeni-sömürgeci devletlerinden biri olmasına ağırlık vererek açıklamak da tek başına yeterli değıl. Çünkü, örneğin Rusya devlet başkanı ve temsil ettiğı görüş Ukraynalıların varlığını inkâr edebiliyor; Gazze'de sivilleri katlederek veya mahvederek savaşan taraflar şiddetlerini kutsal kitaplara dayandırmaya kalkabiliyor. Bu durumlar, araçsallaştırma diye basitleştirilemiyor çünkü belli ki taraflar söylediklerine gayet inanıyorlar.

Ve nihayet, neo-liberal küreselleşme döneminin modasına dönüş(türül)en kimlik meselesi; Devletlerin kimlikleri varsa, anayasalarında yazan olsa gerek. Örneğin: "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk [Devletidir](#)." (Evet, "lâik"

diye yazılmış!). “Değiştirilemeyecek hüküm” olarak vurgulanan bu cümlede geçen “Cumhuriyetin nitelikleri”nin fiilen ne derece geçerli olduğu, sayısız T.C. yurttaşı tarafından hemen her gün sorgulanmakta epey zamandır. Bu yakıcı tartışmanın bu yazıyla ilgili kısmı, “devletin kimliği nedir” sorusudur. Türkiye bu konudaki tek örnek de değil, Soğuk Savaş’ın en kesif dönemi 1950’lerde resmen ırk ayrımcı rejimine rağmen ABD, kendini “Hür Dünya’nın Lideri” olarak tanımlar ve öyle kabul görürdü, değil mi? (Uİ’nin ırkçılıkla bir derdi oldu mu? Uİ eğitiminde Evrensel İnsan Hakları’nın yeri nedir?)

Hülasâ, dünyayı anlamak tek bir disiplin ile mümkün görünmezken, Realizm’in baskısındaki Uİ tek bir teori ile her şeyi açıklama iddiasını taşıyageldi. Oysa, her şeyin böyle açıklanamayacağını pozitivistin atası Auguste Comte bile 19.yy ortasında yazmıştı. Sonuçta, Realizm ve Liberalizm kendi sûretlerinde bir dünya yaratmaya ve eleştireller bunu çözümleyip ifşa ederek değiştirmeye çalışırken, bir sosyal bilim disiplini olarak Uİ’nin bulguları nelerdir? Uİ’nin Evrensel İnsanî Gelişim’e katkısı ne oldu? Bu sorulara verilecek cevaplar, disiplinin ve çalışanlarının varlık sorunlarına ve acılarına çözümler içerebilir. Aslında, disiplinin çıkış soruları olan savaşın nedenleri ve nasıl engellenebileceği Tababet ile ortaklık taşıyor: Hayat kurtarmak. Artık ekolojik bir bilinç de taşıyarak.

Not: Bu yazıyı müstesna Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) Derneği’nin 23-26 Mayıs 2024’te ilgi çekici bir kent olan Ordu’da yapılan X. Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi’nde sunulan bildirilerin bu tartışmalar bağlamında değerlendirilmesi takip edecek.

Dr. İnan Ruma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde çalışmaktadır. Akademik derecelerini ODTÜ ve Paris-1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi'nde edinmiştir. Bosna-Hersek ve Kosova'daki AGİT misyonlarında çeşitli sürelerle çalışmıştır. Uluslararası Siyasal İktisat, Balkanlar, Rusya, Avrasya ve kaçınılmaz hâle gelen Türk Dış Politikası üzerine çalışmaktadır. Doğayla uyumlu yaşam, emek ve özgürlüğün asal olduğunu düşünmektedir.

Bu yazıya atıf için: İnan Ruma, "Dünyayı ve Türkiye'yi Anlamak için Uluslararası İlişkiler Disiplini Bir Rehber Midir?" Panorama, Çevrimiçi Yayın, 21 Ağustos 2024, <https://www.uikpanorama.com/blog/2024/08/21/ui-tr-ir/>

Telif@UIK*Panorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.